

ROZDÍLY MEZI OCHRANOU SPOLEČNOSTI A OCHRANOU OBYVATELSTVA

DIFFERENCES BETWEEN THE PROTECTION OF SOCIETY AND POPULATION PROTECTION

Josef JANOŠEC
josef.janosec@ioolb.izscr.cz

Došlo 14. 6. 2010, přijato 21. 6. 2010.

Dostupné na http://www.population-protection.eu/attachments/027_vol2n1_janosec.pdf.

Abstract

In practice, the name used to protect the state and population, and protecting society. The paper analyzes the terms from the point of view securitology. It deals with the security reality and the scientific view of the scenario for the description and the differences between different disciplines in the approach to research of security realities. Based on the logical interpretation of the differences between the security of population and the state moves to reflect differences between the society and people. Explain term of protection in the security reality. Based on previous explanations are given the differences between population protection and protection of society, which lies in the differences between the activation of the integrated rescue system and long-term programs such as environmental security, sustainable development and protection of critical infrastructure.

Key words

Protection of society, population protection, model, science, scientific method, securitology, security reality, security research.

1 ÚVOD

Bezpečnostní realita je plná skutečností, procesů, stavů, pojmů, subjektů a objektů, které mnohdy nemají přesné zařazení a umožňují mnohonásobný výklad. To nikdy neprospívá porozumění mezi uživateli pojmů a ani rozvoji teoretického poznání. Předmětem teoretického vysvětlení jsou rozdíly mezi ochranou společnosti a ochranou obyvatelstva. Předmětem není řešení konkrétních bezpečnostních problémů spojených s politikou a bezpečnostním systémem v nějakém městě, kraji, v České republice nebo Evropské unii, či OSN. I když bude pojednáváno o problémech, které pomáhají společnosti a zprostředkovaně i jednotlivci napomoci k zajištění bezpečnosti proti očekávaným nebezpečným stavům, bude poukázáno na existující rozdíly ve formách organizování i určení mezi jednotlivcem a společností. Ochrana je procesem, který vytváří zejména

preventivní opatření, aktivovaná působením mimořádných nebo krizových situací, pro snížení úrovně možných důsledků na životě, zdraví, majetcích a jiných chráněných hodnotách jednotlivce nebo společnosti.

Předmětem sekuritologie je bezpečnostní realita, proto jsou rozdíly mezi vnímáním ochrany obyvatelstva a ochrany společnosti promítnuty do sekuritologických vyjadřovacích prostředků.

2 BEZPEČNOSTNÍ REALITA

Bezpečnostní realita je tou částí objektivní reality, která v sobě zahrnuje všechny skutečnosti související s bezpečností a nebezpečností. Zahrnuje skutečné prvky, struktury, jednotlivce, ozbrojené složky, záchranné síly a prostředky, zákony, krizové a havarijní plány, technologie, metodiky, stavy, procesy, myšlenky, jevy, které se vyskytují reálně nebo s určitou pravděpodobností ohrožují nebo chrání životy, zdraví, majetky, kulturní, vědecké, právní, politické, mravní a jiné hodnoty přírody, společnosti a člověka v planetárním, zemském, informačním nebo duchovním prostoru. Bezpečnostní realita má svou historii, současnost i budoucnost. Bezpečnostní realita je o živé i neživé přírodě, je o člověku, společnosti, zvířatech, nemocích, kriminalitě, kultuře, politice, fungování počítačových systémů, je o kosmickém prostoru i jádrech atomů, léčbě lidí nebo zvířat, o ekologii, průmyslu a nebezpečných provozech, dopravě, válce, vztazích mezi státy. Je o výčtu dalších podrobností, zřejmých i skrytých vztahů.

Bezpečnostní realita z pohledu různých vědních disciplín zahrnuje ty části jejich poznatků, které se dotýkají aktérů, jejich vzájemných vztahů a prostředí těchto disciplín. Zvláštní pozornost je věnována udržování rovnováhy pro konkrétní stav (operace pacienta) mezi aktéry bezpečnostních vztahů (operatér a pacient) v konkrétním čase a v určitém bezpečnostním prostředí (na silnici po dopravní nehodě, na sále s přístroji pro kontrolu životních funkcí pacienta). Není-li bezpečnostní realita v rovnováze, pak to může znamenat, že síly a prvky nebezpečnosti převažují nad silami a prvky bezpečnosti, nebo existuje převaha pozitivních sil nad negativními. Matematická formulace takového vztahu je vyjádřena rovností, je-li stav rovnovážný, a nerovností, bude-li pravá strana převažovat nad levou nebo levá nad pravou.

Součástí bezpečnostní reality je rovněž vnímání pojmů ze strany aktérů bezpečnostních vztahů. V průběhu existence samostatné České republiky se do povědomí odborné i laické veřejnosti usídlily pojmy dříve (do roku 1990) neužívané a nevysvětlované, mezi něž například patří „bezpečnostní politika“, „bezpečnostní hrozby“, „bezpečnostní rizika“. Ještě v roce 2010 existuje skupina uživatelů těchto pojmů, kteří se s nimi zcela neztotožnili, a plně je neakceptují. To mimo jiné znamená, že proces objasňování pojetí pojmů není dokončen. Máme ještě čas a příležitost ke zkoumání podstaty problémů, systémových, sémantických a jiných aspektů, které můžeme použít k vysvětlování a úspěšnému začlenění problematiky do širších spojitostí.

Pojetí bezpečnostní politiky je významným ukazatelem vnímání bezpečnostní reality, jejíž součástí je rovněž obrana a ochrana společnosti i obyvatelstva. Nejvýraznějším rysem analytického a teoretického pojetí je snaha o komplexní chápání obsahu pojmu. Tento přístup může vést k objektivnímu poznání podstaty politiky, k odhalení jejich objektivních zákonitostí, které napomohou politické praxi a dalšímu rozvoji teoretického poznání. Již v roce 1996 v publikaci „Bezpečnostní politika České republiky“ (4, s. 84) bylo doporučeno *„pojem bezpečnostní politika používat v ČR jako souhrnnou kategorii zahrnující vnější i vnitřní bezpečnost, bezpečnost státu i každého jeho občana, zahraniční politiku, obrannou i vojenskou politiku a politiku vnitřního pořádku a vnitřní bezpečnosti. Opustit dosavadní praxi, v níž pojem bezpečnost se chápe buď jen ve vztahu k vnější bezpečnosti státu, nebo naopak pouze ke kriminalitě.“*

Co doporučení znamenalo? Zobrazilo skutečnost, že bezpečnostní politika jako jedna ze soustav politik státu ještě není takto chápána ani prováděna. Uvedené tvrzení však neznamenal, že neexistuje bezpečnostní politika. Politika v jakékoliv oblasti existuje vždy, ale buď je cíleně ovlivňována, nebo ne. Existuje rozdíl mezi politikou a praxí, mezi teoretickým ideálem a stavem jeho praktického naplnění. Praktický stav bezpečnostní politiky v ČR je takový, že dosud jsou analyzovanému pojmu poskytovány odlišné výklady a to zejména: teoretický, politologický, zahraničně a vojenskopolitický, policejní, správní, inforatický (počítačový), občanský a další.

Doporučení z roku 1996 znamenalo, že je požadována a nezbytná změna chování těch, kterých se problematika týká. Změna sémantického naplnění obsahu pojmu, změna výkladu a u každého občana, hasiče, záchranáře, policisty, vojáka, diplomata, poslance, ministra dosáhnout vytvoření přibližně stejné představy o podstatě pojmu. Existují různé výklady pojmu, které mohou mít praktický vliv na domluvu, ale i na správní opatření, která se v oblasti bezpečnosti přijímají. To mimo jiné znamená, že bude vhodné jednotlivé významy od sebe vzájemně odlišovat přesnějším pojmenováním.

Doporučení z roku 1996 rovněž znamenalo poukázání na integrovaný demokratický princip státního zřízení, protože požaduje zahrnutí bezpečnosti státu i každého jeho občana. Naprostá většina občanů nebude vidět rozdíly ve vnímání pojmu, protože bezpečnost je pro ně zejména osobní bezpečností. Když však hodnotící občan vstoupí do jiné životní role, např. politika na regionální nebo státní úrovni, bude více zvažovat a uplatňovat bezpečnost regionu, rezortu, státu. Tento člověk bude překonávat ve své mysli víceúrovňové vnímání významu pojmu pro úroveň občana, státu, společnosti.

Takové širší pojetí bezpečnosti, jak je uvedeno v (4, s. 79), vychází z dokumentů OSN, je příspěvkem k nadstátnímu chápání „všeobecné bezpečnosti“. K významným rysům pojetí všeobecné bezpečnosti náleží spolupráce, budování důvěry, průhlednost, postupné odzbrojení, konverze, demobilizace a demilitarizace. Na úrovni občana rovněž lidská důstojnost a práva člověka, jak je uvádí Listina základních práv a svobod (10). Je to pojetí, které odpovídá ideálu kulturního a pokrokového světa, je to pojetí humanitní, v souladu s etickými

principy současného lidstva. Tento výčet je uváděn proto, že existují možné jiné pohledy a jinak vypadá neidealizovaná praxe.

Slawomir Zalewski se systematicky zabývá politickou bezpečností státu z pohledu institucionalizace. Základem jeho přístupu je vnímání bezpečnosti člověka jako základního smyslu veškerého bezpečnostního snažení a zvlášť bezpečnosti státu. Teoreticky vyvozuje organizaci ochrany politických zájmů státu. (13)

Bezpečnost má svůj mezinárodně uznávaný praktický obsah. Je pojmem *k označení stavu relativního klidu, v němž nejsou ohrožována základní práva člověka, skupin lidí, států ani koalic, je současně souborem opatření, které tento stav umožňují.* **Štefan Volner** v „nové teorii bezpečnosti“ (12) rozpracovává bezpečnost z pohledu teorie sítí. V tomto pojetí si můžeme uvědomit, že objekty (elementy) v bezpečnostním systému jsou sítěmi vztahů, které jsou součástí větších sítí. Popisuje tři „nová“ kritéria bezpečnostního systému: uspořádání, stavba a proces, která jsou vzájemně propojená a neoddělitelná. Popisuje charakter samouspořádání (autopoietických soustav), které je primárně analogicky používáno pro znázornění a modelování živých organismů. Vyvozuje, že chování bezpečnostního systému je určováno jeho strukturou. (12, s. 18 – 28)

2.1 Vědecký pohled na bezpečnostní realitu

Vědecký pohled je jiný, než ten, který odpovídá praktické politice. Pojmy jsou abstraktní. Bezpečnost není spojována jen s bezpečností jednoho konkrétního státu. Zahrnuje taková vyjádření, která platí pro všechny výskyty pojmu i pro speciální situace. Umožňuje dekomponovat problematiku do elementárních částí, které dovolí modelovat a vyjadřovat existující bezpečnostní realitu. Vytvořme si následující entitu, která zahrnuje tři elementární a prakticky odlišitelné složky bezpečnosti:

$${}^{s,t,r}\mathbf{BR} = ({}^{s,t,r}\mathbf{B}, {}^{s,t,r}\mathbf{BP}, {}^{s,t,r}\mathbf{BS}), \quad (2.1)$$

kde jsou

- s** – (space) prostor: planeta, kontinent, koalice, region států, stát, kraj, obec, parcela apod.;
- t** – (time) čas: ke stanovenému termínu je možné hodnotit B, BP, BS za časové období pro minulost, případně v minulosti (**th** – historický čas) nebo pro budoucnost (**tp** – prognostický čas);
- r** – (reality) stav (hrozba): popis vybraných objektivních informací vztažených k prostoru a času (např. povodeň, průmyslová havárie, zemětřesení, požár ap.).
- B** – měřitelná hodnota bezpečnostního stavu, intenzita hrozby (např. u zemětřesení určeno Richtеровou stupnicí, u povodně množstvím vody Q20, Q50, Q100),
- BP** – model bezpečnostní politiky (soustava zákonů, předpisů, plánů, uvolňovaných finančních, materiálních, tvůrčích zdrojů a myšlenek),

BS – model bezpečnostního systému (skuteční vojáci, hasiči, policisté, záchranáři, jejich prostředky a schopnosti zdolávat mimořádné události a krizové situace).

Pro každý prostor, čas a stav (účelově specifikovaný soubor informací o stavu) existuje uspořádaná entita, která znázorňuje model bezpečnostní reality. Empiricky poznanou skutečností je, že složky (**B**, **BP**, **BS**) lze v realitě vzájemně odlišit a jako výsledek samostatného pozorování nebo analyzování popsat. Pro sjednocení popisu mohou být zvolena i společná kritéria. Třídícím hlediskem a tedy společnou vlastností pro každou trojici vektoru jsou prostor, čas a stav (**s**, **th**, **tp**, **r**). Rozklad parametru času (**t**) na dvě odlišované varianty (**th**, **tp**) je uváděn proto, že v praxi jsou a budou používány dvě odlišné metody popisu: historická – popis (analýza) toho, co bylo; prognostická – předvídaní (přání si) toho, co bude.

Takových bezpečnostních entit můžeme vytvořit nekonečné množství. Reálné vyčíslení počtu entit (**po**), které například shromáždíme k nějakému výzkumu nebo vyžádané analýze, je uskutečnitelné podle vztahu (5):

$$po = \sum_{i=1}^n s_i \left[\sum_{j=1}^x (\mathbf{th}_i)_j \mid \sum_{k=1}^y (\mathbf{tp}_i)_k \right] \sum_{m=1}^z (\mathbf{r}_{i,j})_m \mid (\mathbf{r}_{i,k})_m, \quad (2.2)$$

kde každému výskytu s_i , \mathbf{th}_j , \mathbf{tp}_k , \mathbf{r}_m je přiřazena hodnota **1**, nevyskytuje-li se pak **0**. Ve vztahu je

$i \in \langle 1; n \rangle$ – index odlišující výskyty jednotlivých prostorů;

$j \in \langle 1; x \rangle$ – index odlišující výskyty historických časů k jednomu prostoru;

$k \in \langle 1; y \rangle$ – index odlišující výskyty prognostických časů k jednomu prostoru;

$m \in \langle 1; z \rangle$ – index odlišující výskyty variant objektivních informací, jež jsou shromažďovány k jednomu prostoru a historickému nebo prognostickému času;

| – operátor vyjadřující volbu „nebo“.

V označení modelů platí hierarchické uspořádání prostoru od menšího k většímu, to znamená, že **informace vztahené v daném čase k většímu prostoru zahrnují informace o jeho dílčích částech**, které buď generalizují, nebo plně akceptují. Prostoru odpovídá příslušný nositel politiky, který má rovněž vybudován svébytný systém odpovídající jeho úrovni (např. celosvětovému odpovídá OSN a její bezpečnostní politika, systém zahrnuje Radu bezpečnosti, ozbrojené síly OSN, ale i stanovené způsoby umožňující prosazení bezpečnosti).

BR – **bezpečnostní realita ve vědeckém pojetí** je chápána jako reálný výsledek působení bezpečnostní politiky a bezpečnostního systému, který se odráží v objektivně hodnotitelných stavech a v pocitech obyvatelstva. Verbální hodnocení lze, s využitím známých metod transformace kvalitativních informací na kvantitativní, převést do jednoduchých číselných hodnot, které se pohybují v intervalu **<-1; +1>**, kde hodnota **-1** zobrazuje stav nezajišťující bezpečnost; **0** stav stagnační (zachované) bezpečnosti a **+1** stav výrazně posílené, jisté bezpečnosti.

BP – bezpečnostní politika je vztažena k politické reprezentaci stanoveného prostoru, k jejím nositelům v daném čase. Pro ilustraci např. bezpečnostní politika OSN, Evropské unie, ČR, Moravskoslezského kraje, Ostravy atp. Vedle popisné charakteristiky, jež zahrnuje informace o existenci dokumentů, které formulují základní zájmy, cíle a nástroje k jejich dosažení, je rovněž možné přejít k číselnému popisu stavu hodnotami v intervalu $<-1; +1>$. Hodnota -1 znázorňuje stav bez bezpečnostní politiky, kdy příslušná reprezentace této problematice nevěnuje žádnou pozornost, bezpečnost je zajišťována živelně a není řízena, bezpečnostní politika je nevědomá; 0 stav stagnační, kdy bezpečnostní politika není rozvíjena v návaznosti na nově vznikající situaci, je zajišťována ze setrvačnosti; $+1$ stav aktivní bezpečnostní politiky, která je pravidelně upravována podle vývoje bezpečnostní situace, je rozvíjena a poznávána, BP je vědomá.

BS – bezpečnostní systém je nástrojem k tvoření a uskutečnění bezpečnostní politiky, k zajištění bezpečnosti v daném prostoru, čase a ke stanovenému účelu. Zahrnuje množinu základních institucionálních a systémových nástrojů k prosté a rozšířené reprodukci bezpečnosti občana, obce, kraje, státu, koalice států, regionu a celého světa. Jako každý jiný systém je i bezpečnostní systém charakterizován prvky, jejich vzájemnými vztahy, strukturou a chováním systému. Zpravidla jsou v praktickém systému hodnoceny instituce, určené k zajištění bezpečnosti (ozbrojené síly, ozbrojené bezpečnostní sbory, záchranné sbory a havarijní služby). V mnohem menší míře jsou posuzovány monitorovací a preventivní orgány, nejméně pak ty složky, které jsou schopny analyzovat a vytvářet novou bezpečnostní politiku, tj. vědeckoinformační a výzkumné prvky. Tento přístup není univerzální a jediný, zejména proto, že se vzdaluje občanovi a přibližuje formálním a s časem proměnlivým strukturám. Rovněž hodnocení bezpečnostního systému je možné transformovat do číselné hodnoty v intervalu $<-1; +1>$. Hodnota -1 znázorňuje stav nefunkčního bezpečnostního systému bez rozšířené reprodukční schopnosti, jehož výkonnost je nízká; 0 stav stagnační, kdy chování systému není připraveno reagovat na nové podněty, účinnost je na úrovni prosté reprodukce; $+1$ stav bezpečnostního systému, který je připravený uskutečňovat reálnou bezpečnostní politiku, účinnost je na úrovni rozšířené reprodukce bezpečnosti.

2.2 Scénáře pro popis a výzkum bezpečnostní reality

Vybrané problémy dynamického vývoje bezpečnostní reality mohou být zkoumány prostřednictvím **scénářů (S)**, které v každém modelu **M(ti)** zobrazí stav elementárních prvků v čase **ti**. Scénář obsahuje posloupnost modelů, odlišených změnou času, což je uvedeno ve východiscích k teorii řízení bezpečnostního výzkumu (9, s. 23 – 25). Scénářů může být několik, což je znázorněno symboly závorek [].

$$[S = (M(t1), M(t2), \dots, M(ti), \dots, M(tn))]. \quad (2.3)$$

Elementárními prvky modelu jsou aktéři **A**, jejich vztahy **R** a prostředí **E**, což je modelově zapsáno $\mathbf{M}(\mathbf{t}_i) = (\mathbf{A}(\mathbf{t}_i) \cap \mathbf{R}(\mathbf{t}_i)) \cup \mathbf{E}(\mathbf{t}_i)$. Vedle statického popisu je sledována rovněž dynamika, která vychází z porovnání dvou modelů v různých časech (\mathbf{t}_x) a (\mathbf{t}_y). Výsledek může být pro $(\mathbf{t}_x) \neq (\mathbf{t}_y)$ pouze $\mathbf{M}(\mathbf{t}_x) = \mathbf{M}(\mathbf{t}_y)$ nebo $\mathbf{M}(\mathbf{t}_x) \neq \mathbf{M}(\mathbf{t}_y)$. Existuje jen 5 možných variant přechodu mezi modely, pro aktéry, vztahy a prostředí.

2.3 Odlišnosti oborů při výzkumu bezpečnostní reality

Při výzkumu bezpečnostní reality můžeme užívat metody různých vědních disciplín. Každá vědní disciplína má svůj jedinečný předmět, kterým se liší od jiných. Například **politologie** je vědou o politice. Jejím předmětem je fungování státu, politických systémů, problémy vládnutí, moci, nadřazenosti, autority, politického chování lidí, vztahy mezi státy atd. Hlavní disciplíny se zabývají politickou teorií, institucemi, systémy, politickou sociologií, ekonomii, mezinárodními vztahy, mezinárodní politikou. Tato disciplína má interdisciplinární charakter a využívá poznatky filozofie, státovědy, sociologie, historie, ekonomie, právní vědy, psychologie a dalších disciplín. **Sociologie** je pak společenská věda, která usiluje o podání celkového obrazu společnosti, její konstituce a fungování, zkoumá sociální život jednotlivců, skupin a společností. Předmětem sociologie je společnost a její struktura. Jako vědní obor má sociologie řadu zvláštností. O obsahu a vymezení předmětu jejího zkoumání neexistuje shoda napříč různými sociologickými školami a paradigmaty. Zkoumání má pravděpodobnostní povahu a společenské jevy mají jinou kauzalitu než jevy přírodní. Další vědou je například **informatika**, jež je vědou o informacích a jejich zpracování. Předmětem informatiky jsou struktury, správa, uchovávání, získávání, šíření a přenos informací. Studuje aplikaci informací v organizacích, jejich použití v komunikaci mezi lidmi, organizacemi a informačními systémy.

Základní úvaha o odlišnosti **sekuritologie** v pohledu na bezpečnostní problematiku je uvedena v (9, s. 24 – 25). Jiný je předmět, kterým je bezpečnostní realita (**BR**) a její složky mohou být zkoumány s využitím metod jiných vědních oborů.

Předmět bezpečnostního výzkumu – bezpečnostní realita – není objektem řízení bezpečnostního výzkumu. Byl specifikován pro poznávání možných cílů výzkumu (modely, aktéři, vztahy, prostředí, prostory, čas, hrozby a jejich rizika).

3 ROZDÍLY MEZI BEZPEČNOSTÍ OBČANA A STÁTU

Vědecký pohled ukázal na možnost formalizovaného popisu modelu bezpečnostní reality a vytvořil předpoklady k pochopení problematiky v širším, než jen v národním rámci. Takto **holisticky pojatá bezpečnost v bezpečnostní realitě** odpovídá teorii relativity, ale i teorii systémů v tom smyslu, že každý systém je potencionálně prvkem většího systému a každý prvek systému je

potenciálním samostatným systémem. Hierarchie prostoru (**s**) umožňuje přejít od kosmického rozměru, přes celosvětový ke státnímu, krajskému, ale i k občanovi.

Teoretickou analytickou činnost v objektivní realitě zaměříme na odhalení možných příčin potíží, které plynou z **propojení bezpečnosti občana a státu**. Použijme k tomu vymezení modelu bezpečnostní reality (**BR**). Za **s** (prostor) dosadíme stát, **t** (čas) je pro potřeby zkoumání konstantní a nevýznamný, **r** (stav nebo hrozba) představuje účel bezpečnostních opatření jak pro občana, tak pro stát, tj. společné rysy bezpečnosti občana a státu. Bezpečnost občana a bezpečnost státu mají společná propojení, protože bezpečnost státu by teoreticky měla představovat sumu bezpečností jeho občanů. Tato bezpečnost je hodnotitelná v určité generalizované podobě. Bezpečnostní politika (**BP**) vždy existuje ve vědomém nebo nevědomém stavu a to jak u občana, tak u státu. Tyto politiky však nejsou totožné. Státní politika v proklamativní části pod slovem „stát“ rozumí rovněž občany, ale současně zahrnuje úkoly, které občana nezajímají (zájem celku, mezinárodní spolupráce, legislativní procesy). Politika občana je více spojena s ochranou jeho života a zdraví, s osobními schopnostmi, což je pro stát méně důležité. Pojetí bezpečnostního systému (**BS**) má ve státním rozměru základní element institucí. Tady mohou vznikat základní potíže v teoretickém odvozování následných úvah. Bude-li systémové prvky tvořit soubor elementů, které představují instituce, je velmi pravděpodobné, že se ztratí nebo zeslabí provázání s občanem. **Budeme-li propojení bezpečnosti občana a státu chtít zachovat, pak elementem bezpečnostního systému (nejmenší skladebnou částí) musí být občan a ne instituce.**

Předchází závěr je podložen posloupností analytických závěrů, které jsou založeny na hodnocení teoretických a praktických předpokladů, jež zahrnují poznatky z různých vědních disciplín. Bezpečnostní systém má operovat jako jednotící prostředí, které bude slučovat všechny podstatné komponenty komplexně pojímané bezpečnosti. (**BS**) zkratka musí být takový, aby umožnil zahrnutí všeho, co je s bezpečností spojeno. Jestliže jsme při hodnocení současného stavu v chápání bezpečnosti a bezpečnostní politiky objektivní, pak si musíme uvědomit, že se při hodnocení (**BS**) zabýváme buď posuzováním toho, co reálně existuje, i když to bylo vytvořeno v libovolném, třeba i neřízeném procesu, nebo posuzováním toho, co by mohlo či mělo být. Někdy dochází ke směšování obou přístupů. Výsledek pak bývá nepřesný nebo nevhodný. Při hodnocení samotné struktury systému se pak zabýváme tím, co jsme sami pro podrobnější pochopení konstruovali, způsobem popisu a vyjádření, které nemusí při určitých zevšeobecněních odpovídat skutečnosti. A je nejvyšší žádoucí, aby si analytici uvědomovali, že popis stavu nemění realitu. Jejich kritici by pak měli ctít, že existuje v časoprostoru mnoho bodů, ze kterých je možné předmět zájmu pozorovat.

Současný (**BS**) je tvořen množinou institucí (místních, státních, nestátních, regionálních, mezinárodních), které ovládají množinu jim příslušných činností, odpovídajících bezpečnostním stavům. **Určující jsou bezpečnostní stavy**, které by měly vyvolat množinu činností, příslušejících konkrétním institucím, ale i jednotlivcům. Ideální funkčnost bezpečnostního systému

neexistuje. Život promítnutý do empirických poznatků ukazuje na rozdíl mezi předpoklady a praxí. V tomto složitém systému, který zahrnuje velké množství komponent, je zákonitě účinnost vždy nižší než její ideální hodnota. Teoretické předpoklady ideálního fungování (**BS**) jsou oslabovány rovněž odtržeností institucí od občana.

V různých materiálech, které byly publikovány k problematice bezpečnostní politiky, je dosti rozsáhlým způsobem analyzována, popisována a dokumentována bezpečnost ČR nebo obecně státu. Co je účelem tohoto upozornění? Skutečnost, že je sledován stát. Je to forma organizace lidské společnosti, která se vyznačuje sdružením obyvatelstva určitého území do právního celku. Stát je rovněž fenoménem mezinárodních vztahů, který má státní území jako věcný podklad a občany jako osobní podklad. Jde tedy o organismus integrovaný, umělý a vyššího typu. **Bezpečnost státu má jiný obsah a jinou prioritu jednotlivých prvků, než bezpečnost občana.**

Pouze některé části bezpečnosti občana a státu jsou společné, ale jejich význam v hierarchii významnosti je z pozice občana přisuzován individuálně. Podrobný rozbor všech aspektů přísluší psychologickému a sociologickému výzkumu. Jistě podnítí porovnávací studie, které by umožnily kategorizaci občanů a nalezení objektivních poznatků o bezpečnosti občana. Kdybychom sestavili žebříček významných bezpečnostních vlivů, bude na čelním místě skupiny osobních faktorů zdraví, úroveň připravenosti odolávat proti nebezpečí, nebezpečnost povolání, povahové rysy apod., a ve skupině mimoosobních faktorů účast v dopravě, vliv zločinu a organizovaného zločinu, důsledky společenské role, následky přírodních katastrof, ale taky válka, vtážení do teroristických činů ap.

Jestliže bezpečnost občana budeme důsledně analyzovat, dospějeme k závěrům, které můžeme pojmenovat jako duševní, kulturní, morální, sportovní, zdravotní, sociální, osobní, právní a jiná bezpečnost. To jistě lze. Není to však hlavní vodítko předkládaných úvah. Co je společné pro bezpečnost občana a státu. Je to málo a opatrně vyslovovaná teze, která souvisí s **existencí a neexistencí organismu.**

Pro bezpečnost státu bylo rozpracováno kontinuum bezpečnosti, charakterizující strategickou obranu tohoto umělého organismu od mírového stavu přes krizové stavy (nebezpečí, nouze, ohrožení státu), až k válečnému stavu. Ve vrcholu zahrnuje vedení války a pak etapu navrácení do mírového stavu. Výsledek války však může být různý: při vítězství je zpravidla obhájena existence státu, což se ne vždy může tvrdit při porážce. V lepším případě dochází k transformaci státu, v tom horším k jeho zániku. Na bývalém státním území pak zůstávají lidé. Při vyjádření těchto situací je rovněž možné přejít k číselnému popisu stavu hodnotami v intervalu $\langle -1; +1 \rangle$. Hodnota -1 znázorňuje zánik organismu – stát není; 0 stav stabilního nebezpečí, tj. běžnou existenci ohrožení a rizik, které jsou dostupnými prostředky (**BS**) státu řešeny – existence státu je ohrožena; $+1$ stav bezpečnosti, který neohrožuje existenci státu – stát je.

Pro bezpečnost občana je rovněž možné rozpracovat jeho kontinuum bezpečnosti. To je spojeno s životem, s fyzickou existencí. Působením osobních a mimoosobních vlivů se bezpečnostní hladina rovněž může pohybovat v číselném

intervalu $<-1; +1>$. Hodnota -1 znázorňuje zánik organismu – smrt; 0 stav stabilního nebezpečí, tj. úspěšné odolávání občana ohrožením, která život přináší – existence občana je ohrožena; $+1$ stav bezpečnosti, který neohrožuje život (existenci) občana – občan žije.

Pro vztahy mezi bezpečností občana a státu platí: zemře-li občan – stát existuje; zanikne-li stát – žije člověk, ne však občan dřívějšího státu. Ve všech dosud existujících formách státních útvarů byla formulována morální a později i právní pravidla, která zavazovala občany k povinnosti bránit bezpečnost státu a každý stát má jednu z hlavních povinností spojenou se zajištěním bezpečnosti vlastních občanů.

Skutečný stav bezpečnosti je s časem proměnlivý a závisí na aktivitách státu, motivaci a přístupu občanů. Stát, jeho orgány a instituce jsou rovněž vytvořeny z občanů, kteří v nich naplňují svou roli. Logicky tedy nemůže nikdy nastat stav, kdy by nebyla zajišťována bezpečnost. Záleží jen na její úrovni.

4 ROZDÍLY MEZI SPOLEČNOSTÍ A OBYVATELEM

Pojem společnost je v českém jazyce využíván k označení více významů. Pro účely bezpečnostních úvah **představuje společnost souhrn lidí, kteří jsou v určitém čase a prostoru** (na určitém stupni historického vývoje) **vzájemně něčím propojeni**. Propojením může být stát, zájmová činnost, prostor, nebo něco jiného.

Sociologické přístupy například uvádí, že společnost je skupina jednotlivců, která je charakterizována společnými zájmy a může mít i svou vlastní kulturu a instituce. Členové společnosti mohou pocházet z různých etnických skupin. Jestliže přistoupíme k pojmu z pozice práva nebo ekonomie, pak obchodní společnost nebo společnost je právnická osoba založená za účelem podnikání. Jako ekonomický pojem označuje tržní subjekt, který se specializuje na přeměnu zdrojů na statky. Existují další podobná slovní spojení: *vědecká společnost; divadelní společnost; investiční společnost; obchodní společnost; akciová společnost; občanská společnost; dceřina společnost; společnost s ručením omezeným; moderní společnost; informační společnost, vybraná společnost atd.*

Použití slova společnost zvyrazňuje generalizovanou rovinu, v níž uskutečňujeme úvahy. Víme, že je společnost vytvořena z jednotlivých obyvatel, ale pro naše sdělení již tito obyvatelé nepředstavují tu podrobnost, v níž probíhají úvahy, důkazy a hodnocení spojovaná s ochranou společnosti. Postoupili jsme obrazně řečeno do jiného podlaží, v němž existuje jiná skupina pojmů a základní element představuje minimálně skupinu (frakci, stranu, menšinu, obec, město, kraj, region, stát). Součástí společnosti je rovněž její infrastruktura, která je odlišná od infrastruktury člověka (obyvatele, individuá).

Společnost je generalizovaným vyjádřením množiny jednotlivců. Je jakýmsi grupováním zjednodušené představy, která spočívá v modelovacím přístupu.

Představme si model, v němž je každý člověk na planetě Zemi znázorněn jako element množiny elementárních jednotlivců. Je samostatným prvkem, který z hlediska bezpečnostního umožňuje popis prostřednictvím parametrů, které mohou zahrnovat: pozici (prostorové souřadnice), pohlaví (muž, žena), životnost (žije, nežije), nemocnost (zdravý, nemocný), agresivitu, typ temperamentu (sangvinik, cholerik, melancholik, flegmatik), inteligenci (IQ), jazykovou znalost, vzdělání, náboženství, trestnou činnost, dovednost zacházet se zbraněmi, dovednost sebeobranu, dovednost práce v informačním prostředí, vztahy k dalším osobám (rodina, partneři, příbuzní, práce, škola, volný čas), vztahy k majetku (vlastnictví, spoluvlastnictví, užívání), vztahy ke zvířatům, vztahy ke kultuře, vztahy ke skupinám, vztahy k financím (chudý, zabezpečený, bohatý), vybavenost zbraněmi, vybavenost technikou, vybavenost technologiemi a tak podobně. Tento model například sídlí v přizemí.

Další modely při vytváření modelů pro celou planetu Zemi jsou v 1. podlaží, kde budeme například sestavovat modely párových vztahů s využitím některých informací z přizemí. Z bezpečnostního hlediska mohou informace popisovat následující parametry: určení páru (2 jedinci, jejich společný prostor), typ páru podle pohlaví (rodinný, manželský, nemanželský, monopohlavní, neúplný), soužití (dlouhodobé, krátkodobé, účelové, dočasné, nahodilé, žádné), potenciál soudržnosti páru, citové vztahy, funkční vztahy, finanční vztahy, sexuální vztahy, bezpečnostní zájmy, způsob komunikace, míra neshod, míra agresivity, odolnost proti vnějším hrozbám, odolnost proti vnitřním hrozbám, bezpečnostní schopnosti (zbraně, technika, technologie, znalosti, dovednosti), vztahy k jiným párům, jiná členství páru (v jiných párech, rodinách, skupinách, stranách, obci státu, hnutí atp.). Ve 2. podlaží budeme sestavovat modely rodiny, které mohou popisovat: pozici rodiny (složení, společný prostor), typ rodiny (úplná, neúplná), vztahy v rodině, soudržnost rodiny, finance rodiny, bezpečnostní zájmy rodiny, bezpečnostní schopnosti rodiny (zbraně, technika, technologie, znalosti, dovednosti), vztahy k jiným rodinám. Ve 3. podlaží bude například dům, v dalším sídlišťě, obec, obec s rozšířenou působností, okres, kraj, republika, stát, uskupení států, kontinent, planeta Země.

Použití slova obyvatel (obyvatelstvo) zvýrazňuje osobní stránku individua, vede nás do nižších podlaží, tj. do podlaží, kde jsou jednotlivci jako základní elementy, z nichž je vytvořena společnost nebo jiná posuzovaná sociální struktura. V hierarchii chráněných statků stojí obyvatelstvo na nejvyšší příčce. Je předmětem ochranných opatření.

5 OCHRANA V BEZPEČNOSTNÍ REALITĚ

Ochrana je souhrnem opatření pro zajištění bezpečnosti. Je orientována pro prevenci krizových stavů a mimořádných událostí a pro řešení předpokládaných účinků hrozeb, které směřují do existenční, zdravotní, materiální, organizační nebo duchovní oblasti obyvatelstva a společnosti. Je to chránění nebo hájení zájmů obyvatelstva. Tato skutečnost logicky znamená, že

musí být někdo, kdo poskytuje ochranu (hájí) a někdo, kdo ji užívá. Ochrana je proces uskutečňovaný v bezpečnostní realitě pro zachování významných hodnot člověka, státu, společnosti proti možným hrozbám.

Civilní obrana je používaným pojmem, který je vhodné podrobněji specifikovat. Je spojována se stavy ohrožení státu a s válečným stavem, kdy se stává součástí systému obrany státu a zajišťuje výkon humanitárních úkolů podle čl. 61 Dodatkového protokolu k Ženevským úmluvám o ochraně obětí mezinárodních ozbrojených konfliktů ze dne 12. srpna 1949, přijatého v Ženevě dne 8. června 1977 (2). Tam je uvedeno: „*Civilní obrana je plnění některých nebo všech (...) humanitárních úkolů, jejichž cílem je chránit civilní obyvatelstvo před nebezpečím, pomoci mu odstranit bezprostřední účinky nepřátelských akcí nebo pohrom a také vytvořit nezbytné podmínky pro jeho přežití.*“ Civilní obrana je souhrnem činností a postupů orgánů, organizací, složek státu a obyvatelstva ke snížení negativních důsledků mimořádných událostí a krizových stavů na zdraví a životy lidí a jejich životní podmínky.

Ochrana obyvatelstva představuje jednak cíl veškerého snažení státu a společnosti (nejvyšší chráněný statek), ale rovněž je vnímána jako plnění úkolů civilní obrany při ozbrojeném konfliktu i mimo něj, zejména úkolů varování, vyrozumění, evakuace, ukrytí a nouzového přežití obyvatelstva. Je organizována na přijatých základních principech v souladu s Rozhodnutím Rady EU o vytvoření mechanismu Společenství (11):

- péče o ochranu obyvatelstva náleží státu,
- ústředním orgánem je ministerstvo vnitra,
- konkrétní odpovědnost za ochranu života, zdraví a majetku je stanovena zákony,
- odpovědnost je rozložena na všechny úrovně veřejné správy, včetně obcí,
- podstatu výkonu ochrany zajišťují profesní organizace (připraveno je 4 – 5 % populace),
- stát zajišťuje informovanost veřejnosti o ochranných opatřeních,
- opatření v míru budou v případě potřeby využita i ve válečném stavu.

Ochrana v bezpečnostní realitě – její znázornění. Použijeme modelové vyjádření bezpečnostní reality ze vztahu (2.1), tj. ${}^{s,t,r}\mathbf{BR} = ({}^{s,t,r}\mathbf{B}, {}^{s,t,r}\mathbf{BP}, {}^{s,t,r}\mathbf{BS})$. Ochrana je součástí bezpečnostní reality (**BR**) v daném prostoru (**s**), ve zkoumaném čase (**t**) a pro konkrétní stavy (**r**), které odpovídají vojenským a nevojenským hrozbám, vyjádřením souboru představ o řešení nepříznivých stavů, tj. legislativy, směrnic, krizových plánů, dalších dokumentů, jež naplňují bezpečnostní politiku (**BP**) a schopností skutečně vytvořeného bezpečnostního systému (**BS**) ve prospěch zajištění ochrany. Ochrana je v terminologii teorie systémů „charakteristikou systému“. Teoretickým protipólem ochrany obyvatelstva je její neexistence.

6 ROZDÍLY MEZI OCHRANOU SPOLEČNOSTI A OBYVATELSTVA

Vzhledem k počátečnímu tvrzení, že všechno, co se týká bezpečnosti, je součástí bezpečnostní reality, je možné tvrdit, že hledání rozdílů je krokem

k diferenciaci vnitřní struktury. V modelech, které byly teoreticky rozmístěny do různých podlaží logické stavby informací o bezpečnosti, bylo naznačeno, že pro různé úrovně aktérů, s nimiž v bezpečnostním systému teoreticky můžeme pracovat, je možné kalkulovat s různými vztahy a s různou náplní opatření, která směřují k ochraně obyvatele, domu, obce, kraje a tak podobně. Mění se měřítko našich úvah, člověk je generalizován a vymezená skupina lidí je pojmenována jako společnost. Jsou to závislé prvky.

Ochrana obyvatelstva je vázána na vznik krizových stavů a mimořádných událostí, které vyžadují zpravidla aktivování složek bezpečnostního systému a průběh procesů varování, vyrozumění, evakuace, nouzového přežití nebo opatření k záchraně lidských životů, zdraví a následných záchranných i likvidačních prací a návratu do normálního stavu.

Ochrana společnosti ke svému aktivování nepotřebuje krizové stavy nebo mimořádné události. Je preventivní činností k vytvoření dlouhodobých podmínek, které zajistí vhodné podmínky pro další život společnosti. Ochrana společnosti představuje soubor opatření, které přijímají mezinárodní i národní orgány a instituce, včetně orgánů samosprávy, v návaznosti na lidská práva, mezi něž patří lidská bezpečnost a dále v návaznosti na ochranu ekosystému, kritické infrastruktury a ochranu obyvatelstva.

Ochrana společnosti není definována jako civilní obrana v Ženevských protokolech, i když jejím cílem je chránit. **Není určena** jen pro civilní obyvatelstvo při vojenských hrozbách, ale pro **všechno obyvatelstvo při vojenských i nevojenských hrozbách**. Má chránit před nebezpečím, které mohou způsobit mimořádné události. Má rovněž chránit před **nerozumnými společenskými aktivitami, které porušují principy udržitelného rozvoje, environmentální bezpečnosti nebo narušují kritickou infrastrukturu**.

Ochrana společnosti je o aktivitách, které pomáhají odstraňovat bezprostřední důsledky porušení rovnovážného stavu a jsou směřovány k opatřením společnosti ve smyslu národním, nadnárodním i celosvětovém k vytvoření nezbytných a dlouhodobých podmínek pro přežití společnosti i lidstva.

Ochrana společnosti tedy je hájením životních zájmů společnosti při úsilí o zachování vlastní existence a to formami, které odpovídají vnímanému a uplatňovanému rozměru společnosti (skupina, národ, stát, skupina států, celé lidstvo). V současné době zahrnuje soubory mezinárodně uznávaných a rozšiřovaných principů, které se stávají základem bezpečnostní politiky jednotlivých států i mezinárodních organizací. Stávají se součástí mezinárodní i národní legislativy, ale i předmětem jednání mezinárodních organizací a jimi přijímaných souborů společných postupů, doporučení, opatření, směrnic i nařízení. **Ochrana společnosti** má své národní, ale i mezinárodní rozměry a implikace, je v pravém slova smyslu hnutím pro sebezáchovnou činnost lidstva. Jde o následující hlavní programy:

- udržitelný rozvoj,
- ochrana kritické infrastruktury,
- environmentální bezpečnost.

Soubory opatření v těchto programech jsou reakcí na dlouhodobé hrozby, které mohou zasáhnout celou společnost, mají tedy plošný nebo prostorový význam i působení. Jsou sice rozvíjeny v zájmu jednotlivce, občana, ale takového, který je generalizován a schován ve společnosti.

Rozdíly mezi ochranou společnosti, státu, občana, tedy těmi, kdo mohou být aktéry modelu bezpečnostní reality, jak je uvedeno ve vztazích (9, s. 23 – 25), budou vždy spočívat ve vymezení prostoru (**s**), času (**t**) a rovněž hrozeb (**r**). Promítnou se do aspektů geografických, sociálních, informačních, a tak bychom mohli pokračovat. Rozdíly jsou skutečné a zcela logicky potvrzují vzájemnou síťovou provázanost a autopoietickou soustavu při analýze a popisu bezpečnosti a nebezpečnosti. Ochranu občana a státu zajišťují ozbrojené síly, ozbrojené bezpečnostní sbory, záchranné sbory a havarijní služby, zkrátka složky, které v podmínkách ČR naplňují integrovaný záchranný systém. Ochranu společnosti naplňují dlouhodobé programy a iniciativy, které nepředpokládají okamžitou reakci integrovaného záchranného systému.

7 ZÁVĚR

Bezpečnostní realita obsahuje spoustu nepopsaných jevů, které zasluhují zvláštní pozornosti a následně samostatné zkoumání. V příspěvku byl předmětem zájmu rozdíl mezi ochranou společnosti a ochranou obyvatelstva. Pro popis rozdílu byly použity nástroje modelového vyjádření bezpečnostní reality. Následně byly shrnuty teoretické informace popisující rozdíly mezi občanem a státem, mezi společností a obyvatelem. Vysvětleno bylo pojetí ochrany v bezpečnostní realitě a na těchto základech odvozeny rozdíly mezi ochranou společnosti a obyvatelstva.

Současná etapa rozvoje teoretického poznání předmětu sekuritologického výzkumu – bezpečnostní reality – ještě neumožňuje v plném rozsahu explicitně prokázat rozdíly mezi charakteristikou bezpečnostního systému, kterou je ochrana společnosti a ochrana obyvatelstva. Přesto bylo upozorněno na generalizované přístupy, v nichž je tento rozdíl obsažen. Bezpečnostní systém v bezpečnostní realitě současně s bezpečnostní politikou představuje živý organismus, který na stavy nebezpečí bude reagovat podle intenzity podnětů. Na okamžitá nebezpečí nástroji pro ochranu obyvatelstva a státu, na dlouhodobé choroby nástroji pro ochranu společnosti. Mezi těmito nástroji musí existovat rozdíly jak v aktérech, kteří je používají, tak v procedurách, které je uvádějí do života.

Résumé

Part of the security reality are terms that can be perceived well, but have different meanings. Regards the protection of society and the population protection. Assessed the contribution of the difference between the two terms. For a description of this differences were used modeling tools for expression of the security reality. Subsequently were summarized information describing the theoretical differences between citizen and state, between society and residents.

Explained the concept of protection the security reality and on these bases derived from differences between the protection of society and population.

The current stage of development of theoretical knowledge and securitology subject of research - security reality - still does not fully explicitly demonstrate the differences between the characteristics of the security system, which is to protect society and protect the population. Nevertheless, the paper highlighted the generalized approach, in which the difference is included. Security system in the security reality together with the security policy is a living organism that to state of danger will react according to the intensity of stimuli. For the immediate danger exist the instrument for the population protection, for the long-term problems with tools to society protection. Among these instruments, there must be differences in how the actors who use them, and in procedures that are put into life.

Protection of the population and the State pursue the armed forces, armed security corps, rescue brigades and emergency services, simply ingredients in the conditions are perceived as an integrated rescue system. Protection of society fulfilling a long-term programs and initiatives that do not respond immediately reaction of the integrated rescue system.

Literatura

- [1] CEKIERA, Czesław M. Kierunki badań nad patologiami społecznymi i bezpieczeństwem publicznym. In *Preglad Policijny*. Szczytno, 2010, Nr 1(97), s. 34 – 48. ISSN 0867-5708.
- [2] Dodatkový protokol k Ženevským úmluvám z 12. srpna 1949 o ochraně obětí mezinárodních ozbrojených konfliktů (Protokol I) a Dodatkový protokol k Ženevským úmluvám z 12. srpna 1949 o ochraně obětí ozbrojených konfliktů nemajících mezinárodní charakter (Protokol II) ze dne 8. června 1977.
- [3] FILIPEC, Josef, DANEŠ, František. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. Praha: ACADEMIA, nakladatelství ČSAV, 1978, 800 s.
- [4] JANDA, Jaroslav, EICHLER, Jan, HANDL, Vladimír, JANOŠEC, Josef, ŠEDIVÝ, Jiří a kol. *Bezpečnostní politika České republiky*. Závěrečná zpráva z výzkumného projektu. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, Praha 1996. 159 s. ISBN 80-85864-23-1.
- [5] JANOŠEC, Josef. Spojovací články bezpečnosti občana a státu. In *Vojenské rozhledy*, 1997, č. 3, s. 11 – 18. ISSN 1210-3292.
- [6] JANOŠEC, Josef. Zajištění budoucí bezpečnosti České republiky. In *Vojenské rozhledy*, 1997, č. 4, s. 20 – 29. ISSN 1210-3292.
- [7] JANOŠEC, Josef. Diskuze základních problémů bezpečnostní vědy. In *Science & Military*, 2006, č. 2, s. 19 – 31. Dostupný z WWW: <<http://www.aoslm.sk/science>>. ISSN 1336-8885.
- [8] JANOŠEC, Josef. Od teorie obrany k securitologii. In LUPTÁK, Ľubomír, et al. *PANORÁMA globálneho bezpečnostného prostredia 2006 – 2007*.

- Bratislava: MO Slovenské republiky, 2007, s. 483-496. Dostupný z WWW: <www.mosr.sk/publikace>. ISBN 978-80-89-89261-11-6.
- [9] JANOŠEC, Josef. Východiska k teorii řízení bezpečnostního výzkumu. In *The Science for Population Protection*, 2009, roč. 1, č. 1, s. 17 – 37. ISSN 1803-568X. Dostupný z WWW: <<http://www.population-protection.eu>>.
- [10] LISTINA ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD. Usnesení předsednictva České národní rady ze dne 16. prosince 1992. Ústavní zákon č. 2/1993 Sb. ve znění ústavního zákona č. 162/1998 Sb. Dostupná na WWW: <<http://www.psp.cz/docs/laws/listina.html>>.
- [11] Rozhodnutí Rady EU o vytvoření mechanismu Společenství pro zabezpečení posílení spolupráce při pomocných zásadách civilní ochrany ze dne 26. září 2001 a jednání konference generálních ředitelů civilní ochrany států EU, přidružených a kandidátských zemí v Knokke (Belgie) ve dnech 11. – 12. října 2001.
- [12] VOLNER, Štefan. *Nová teória bezpečnosti. Teoreticko-metodologické východiská*. Zvolen: Bratia Sabovci, s.r.o., 2005, 340 s. ISBN 80-89029-99-X.
- [13] ZALEWSKI, Sławomir. *Bezpieczeństwo polityczne państwa. Studium funkcjonalności instytucji. (Rozprawa naukowa nr 106)*. Siedlce: Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, 2010, 351 s. PL ISSN 0860-4371.